

छिन्ताङ भाषा अनुसन्धान कार्यक्रमको मध्यावधिक रिपोर्ट

रोबर्ट शिकोव्स्क र नेत्र प्रसाद पौड्याल

श्रावण २८ २०७०

१ परिचय

यो रिपोर्टले पूर्व नेपालको धनकुटा जिल्ला अवस्थित छिन्ताङ ग.वि.स.मा बोलिने भोटबर्मेली परिवार अन्तर्गत किराँती भाषा समुदायमा पर्ने छिन्ताङ भाषामा विभिन्न परियोजनाहरूले हालसम्म गरेका अध्ययन-अनुसन्धानहरूको संक्षिप्त परिचय दिन्छ ।

छिन्ताङ तथा पुमा अभिलेखीकरण परियोजना (Chintang and Puma Documentation Project, CPDP) छिन्ताङ भाषामा अध्ययन-अनुसन्धानको थालनी गर्ने पहिलो परियोजना हो । यो परियोजना सन् २००४ बाट शुरु भई सन् २००८ सम्म चलेको थियो र यसलाई जर्मनीको फोल्क्सवागन फाउन्डेसन (Volkswagen Foundation) अन्तर्गत रहेको लोपोन्मुख अभिलेखीकरण कार्यक्रम (Documentation of Endangered Languages, DoBes) ले आर्थिक रूपमा सहयोग गरेको थियो । छिन्ताङ भाषाको विस्तृत अध्ययनको शुरुवात एवं हालको संग्रहको सबै भन्दा ठूलो हिस्सा जम्मा गर्नुमा यसै परियोजनाको नै महत्त्वपूर्ण देन छ । हालको परियोजनामा रहेका कम्प्युटर लगाएत सम्पूर्ण भौतिक सामग्रीहरू, त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुर, काठमाण्डुमा रहेको कार्यालय र दक्ष एवं तालिम प्राप्त छिन्ताङ मातृभाषीहरूको व्यवस्था पनि छिन्ताङ र पुमा अभिलेखीकरण परियोजनाले नै गरेको थियो ।

छिन्ताङ र पुमा अभिलेखीकरण परियोजना नै हालको छिन्ताङ भाषा अनुसन्धान कार्यक्रम (Chintang Language Research Programme, CLRP) को जग हो, जसको शुरुवात सन् २००९ मा भएको थियो र हाल यो ज्यूरिख विश्वविद्यालयमा अवस्थित छ । हालको छिन्ताङ भाषा अनुसन्धान कार्यक्रम पुरानो परियोजना भन्दा निम्न कारणहरूले फरक छः

- यसमा पुमा भाषा समावेश गरिएको छैन ।
- यसले जातिवैज्ञानिक भागलाई नसमेटी केवल भाषिक अध्ययनमा जोड दिन्छ ।
- छिन्ताङ र पुमा अभिलेखीकरण परियोजनाले आफ्नो कार्यकालमा विभिन्न सामग्रीहरूको संकलन एवं श्रव्यदृश्य सामग्री खिच्ने गरेतापनि, हालको कार्यक्रमले त्यस्ता संकलित सामग्रीहरूको लिप्यंतरण, उल्था, र विश्लेषण गर्नमा जोड दिन्छ ।
- हालको कार्यक्रमको आर्थिक स्रोत भनेको विभिन्न आर्थिक रूपले स्वतन्त्र निकायहरू हुन् ।

पुमा अभिलेखीकरणका उपलब्धिहरूको बारेमा वा छिन्ताङ र पुमा दुवै भाषाका जातिवैज्ञानिक अनुसन्धानका बारेमा जानकारी लिन चाहनुहुन्छ भने हेर्नुहोस् छिन्ताङ र पुमा अभिलेखीकरणको अन्तिम रिपोर्ट ।

छिन्ताङ र पुमा अभिलेखीकरण परियोजनाको कार्यकाल (२००४-२००८) सकिएपछि, सन् २००९ देखि काठमाण्डुमा रहेको कार्यालय छिन्ताङ भाषा अनुसन्धान कार्यक्रमले लियो र छिन्ताङ भाषाको अध्ययन-अनुसन्धान कार्य अगाडि बढायो । तर जब छिन्ताङ भाषा अनुसन्धान योजनाको नेपालमा गर्नु पर्ने सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न भयो, जुलाई २०१३ मा काठमाण्डुमा रहेको कार्यालय पनि बन्द गरियो । यसै सिलसिलामा नै हालको रिपोर्ट तयार पारिएको हो ।

२ स्रोतहरू

छिन्ताङ भाषाको अनुसन्धानको लागि मुख्य दुई स्रोतहरू भनेको नै छिन्ताङ भाषाको शब्दकोष र छिन्ताङ भाषाको संकलित संग्रह (कोर्पस) हो ।

Rai, Novel Kishor, Manoj Rai, Netra P. Paudyal, Robert Schikowski, Balthasar Bickel, Sabine Stoll, Martin Gaenszle, Goma Banjade, Ichchha Purna Rai, Toya Nath Bhatta, Sebastian Sauppe, Rikhi Maya Rai, Janak Kumari Rai, Las Kumari Rai, Durga Bahadur Rai, Ganesh Rai, Dayaram Rai, Durga Kumari Rai, Anita Rai, Chandra Kumari Rai, Shanti Maya Rai, Rabindra Kumar Rai, Judy Pettigrew, and Tyko Dirksmeyer. 2004-2013. Chintang dictionary

Bickel, Balthasar, Sabine Stoll, Martin Gaenszle, Novel Kishor Rai, Elena Lieven, Goma Banjade, Toya Nath Bhatta, Netra Paudyal, Judith Pettigrew, Ichchha P. Rai, and Manoj Rai. 2004-2013. Audiovisual corpus of the Chintang language, including a longitudinal corpus of language acquisition by six children. DOBES Archive, <http://www.mpi.nl/DOBES>

यी माथिका दुई सामाग्रिहरूको प्रयोग छिन्ताङ भाषाका सबै कार्यक्रम एवं योजनाहरूले गरेका छन् र यी दुवै स्रोतहरूको क्रमिक रूपले अझ गहिरो अध्ययन एवं विकास पनि हुँदै गएको छ ।

२.१ छिन्ताङ शब्दकोष

हालसम्म छिन्ताङ शब्दकोषमा ९८४४ शब्दहरू दर्ता भएका छन् । जसमा ४१२४ छिन्ताङ रूप हुन् भने बाँकी रहेकाहरू मुख्यगरी नेपाली र बान्तवाबाट आएका आगन्तुक शब्दहरू हुन् । सबै एन्ट्रीहरूले शब्दको वर्गीकरण, शाब्दिक अर्थ, स्रोत भाषा, र त्यस शब्दका अन्य रूपहरूको बारेमा जानकारी दिनुका साथै एउटा निश्चित संख्यांकन (अइडी) पनि ग्रहण गर्दछन् । त्यसका साथै धेरै एन्ट्रीहरूमा अर्थलाई अझ प्रष्ट पार्नका लागि उदाहरणहरू, शब्दको उत्पत्तिका बारेमा जानकारी लगाएत अरू धेरै विशिष्ट विशेषताहरू जस्तै धातुसँग प्रत्ययको संयोजन, र धातुको मुल रूप जस्ता कुराहरूको पनि जानकारी समावेश गरिएको छ । वाक्य व्याकरणमा काम गर्नेहरूका लागि अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुने एउटा कुरा, छिन्ताङ क्रियाका एन्ट्रीहरूमा त्यस क्रियाको संयोजकता (भेलेन्सी), कारकको संरचना र पदसङ्गतिको बारेमा पनि जानकारी दिइएको छ ।

बिद्वुतिय शब्दकोषलाई छिन्ताङ भाषाको संग्रहसँग टुलबक्स प्रोग्रामको संरचनाद्वारा जोडिएको छ । यस्तो बिद्वुतिय शब्दकोषमा रहेका शब्दहरूमध्ये अधिकांस सिधै संग्रहबाट लिइएका हुन्, जस्तो कि संग्रहमा नयाँ शब्द भेटिने बित्तिकै त्यसको बारेमा अन्य जानकारीहरू बटुली त्यसलाई शब्दकोषमा दर्ता गरियो । त्यसैगरी केहि शब्दहरूलाई वक्ताहरूबाट सिधै लिएर पनि शब्दकोषमा राखिएको छ । छिन्ताङ भाषाको संग्रहमा भएका प्रत्येक रूपमलाई त्यसै अनुरूप शब्दकोषमा रहेको रूपसँग सिधा जोड्ने काम त्यहाँ रहेको संख्याले गर्दछ । यी दुई बीचको यही सम्बन्धले नै संग्रहमा रहेका सबै रूपले पूर्ण शाब्दिक अर्थ प्राप्त गर्न सक्दछन् ।

२.२ छिन्ताङ भाषाको संग्रह

छिन्ताङ भाषाको संग्रहलाई बालसिकाईको भाषा र ठूला मान्छेले बोल्ने भाषा गरि दुई भागमा वर्गिकरण गरिएको छ । छिन्ताङ भाषा सिकाई प्रक्रियाको संग्रहले छिन्ताङ भाषा मातृभाषाको रूपमा सिकदै गरेका दुई बर्षदेखि चार बर्षसम्मको उमेर समूहका ६ जना बच्चाहरूको भाषा समेट्दछ । यो संग्रह समूहमा गरिएका सबै रेकर्डिङहरू मुख्यगरी अनियन्त्रित थिए, उनिहरूलाई रेकर्डिङको समयमा कुनै किसिमको नियम वा प्रक्रिया मान्न लगाइएको थिएन, बच्चाको घरको आँगनमा वा घरनजिकै कुनै ठाँउमा क्यामेरा राखिन्थ्यो जहाँ बच्चाले बोलेका सबै कुराहरू खिचिन्थ्यो । बच्चा क्यामेराको दृष्यबाट किनार लाग्दा मात्र क्यामेरा फेरि बच्चातिरै सोझ्याइन्थ्यो । त्यसकारण भाषा सिकाई प्रक्रियाको संग्रहले बच्चाहरूको भाषा मात्र नसमेटी उत्तिकै मात्रमा अन्य पाका मान्छे एवं बच्चाका अविभावकहरूले बोलेका कुराहरू पनि समेट्दछ ।

छिन्ताङ भाषाको अर्को संग्रह भनेको भाषावैज्ञानिक संग्रह हो । यसमा पाका वक्ताहरूको बोलीलाई मात्र समावेश गरिएको छ । यस समूहमा पर्ने संग्रहका अधिकांस रेकर्डिङहरू नियन्त्रित रूपमा खिचिएका थिए, कुनै बेला आफूलाई चाहिने निश्चित किसिमको डाटा लिनको लागि वक्ताहरूलाई विशिष्ट किसिमको निर्देशन पनि दिइएको थियो । यो संग्रहले विभिन्न किसिमको बोलीलाई समेट्दछ :

- कुराकानी : दुई वा दुई भन्दा बढी वक्ताहरूले आपसमा गरेको कुराकानी, कुनै समयमा कुनै निश्चित विषयमा रहेर गरेको संवाद ।

```

\lex copt
\id 947
\ct copma
\morph cop
\alt co?
\ps vt
\val A-ERG P-NOM V-a(A).o(P)
\ge see; look.at
\seme direct one's eyes to, see with-
out necessarily realising what one
sees
\gn देख्नु; झलक्क देख्नु; हेर्नु
\lg C
\ex Ma?mija cha coptose.
\exe The man has looked at the child.
\exsrc VAL007
\ed NP/TNB/CP/ROS/KV/SES
\dt 22/Jun/2011
\qst

```

तस्विर १ : छिन्ताङ्ग शब्दकोषमा शब्द प्रदर्शनको एक उदाहरण

- वर्णन : कुनै पनि विषय वा प्रक्रियाको वस्तुगत वर्णन, यसले अन्य विभिन्न विधाहरू जस्तै कुनै कुरा पकाउने तरिका आदिलाई पनि समेट्दछ ।
- प्रयोगात्मक : विभिन्न विषय वस्तुसँग सम्बन्धित कथाहरू (Pear stories, Frog stories) एवं विभिन्न तस्विरहरूको वर्णन गर्न लगाई तयार गरिएका सामाग्रीहरू ।
- कथा : जिवनी, ऐतिहासिक वर्णन एवं लोक कथाहरू
- साँस्कृतिक भाषा : विभिन्न साँस्कृतिक विधि एवं प्रक्रियाहरू गर्दा बोलिने भाषा, मुख्यगरि मुन्धुम फलाक्ने बेलाको बोली
- गीतहरू : सबै किसिमका गीतहरू, यसमा मुख्यगरि वक्ताले आफै लेखेका र गाएका गीतहरू समेटिएका छन् ।

छिन्ताङ्ग भाषाको संग्रहको उद्देश्य भनेको ८२५ वटै रेकर्डिङ्ग हरूको लिप्यंतरण गर्ने, त्यसको नेपाली र अंग्रेजीमा उल्था गर्ने, र त्यसका सबै रूपिमहरू छुट्टाएर विश्लेषण गर्ने हो । यो कार्य कति हृदसम्म सम्पन्न भयो भन्ने कुरा तालिका १ मा देखाइएको छ । हालको समयमा महत्त्वपूर्ण ठानिएका सबै रेकर्डिङ्गहरू लिप्यंतरण र अंग्रेजी एवं नेपालीमा उल्था गरिएको छन् । सबै गरि २१९ घण्टा लामो भिडियोको लिप्यंतरण गरिएको छ, जसमा १२,२१,८८३ शब्दहरू रहेका छन् । हालको समयमा महत्त्वपूर्ण नठानिएका रेकर्डिङ्गहरूमा मुख्यगरि साँस्कृतिक विधाका रेकर्डिङ्गहरू पर्दछन् जुन भाषिक अनुसन्धान कर्ताहरूलाई भन्दा पनि साँस्कृतिक अनुसन्धान कर्ताहरूका लागि बढी रुचिकर हुन्छन् । हाल भइरहेको मुख्य काम भनेको रूप छुट्टाएर विश्लेषण गर्ने हो, जुन समग्र भागको ६५% पुरा भइसकेको छ ।

विश्लेषण गरिएको ग्रन्थहरूमा सबै शब्दहरूको आधारभूत रूप लागेर आउने अन्य सर्गहरू एवं साना रूपहरू सबै छुट्टाइएको छन् । र त्यस्ता छुट्टाइएका प्रत्येक रूपिमहरूलाई सुहाउने चिन्ह (ग्लोस), स्रोत भाषा, शब्दवर्ग र एउटा संख्या दिइएको छ । र त्यही संख्याले नै त्यस रूपसँग सम्बन्धित अन्य जानकारी शब्दकोशबाट ल्याउनमा मद्दत गर्दछ । धेरै ग्रन्थहरूमा छिन्ताङ्ग भाषा अनुसन्धान कार्यक्रमका बेला अन्य धेरै जानकारीहरू जस्तै क्रियाको संयुज्यता (भेलन्सी), वाक्यात्मक घटक, र वाक्यका स्रोत र केटाकेटी एवं ठूला मान्छेहरूको निर्देशिक व्यवहारका आधारमा कारकको संरचना जस्ता कुराहरू पनि समावेश गरिएका छन् । उदाहरणको लागि हेर्नुहोस् तस्विर २ ।

	खिचेको		लिप्यंतरण		नेपालीमा उल्था		अंग्रेजीमा उल्था		विश्लेषण	
	घण्टा	शब्द	घण्टा	शब्द	घण्टा	शब्द	घण्टा	शब्द	घण्टा	शब्द
कुराकानी	17:23	136,484	15:38	130,027	16:21	131,333	15:47	59,557	6:12	
वर्णन	2:59	19,907	3:00	19,599	2:57	19,594	2:57	5878	0:46	
प्रयोगात्मक	4:11	43,825	4:12	43,341	4:12	32,991	3:58	19,241	2:15	
वर्णनात्मक	6:27	44,718	6:24	43,888	6:25	43,829	6:03	29,238	4:05	
भाषा सिकाई १	38:03	157,878	38:03	156,987	38:03	154,526	37:29	67,112	16:56	
भाषा सिकाई २	182:29	775,680	179:38	771,392	180:49	755,724	178:50	596,807	144:49	
साँस्कृतिक	37:51	40,128	11:16	34,173	10:35	33,449	10:30	19,264	6:36	
गीत	1:05	3263	0:57	1543	0:31	1587	0:31	1189	0:22	
sum (all genres)	291:00	1,221,883	259:07	798,286	259:51	1,173,033	256:04	798,286	182:00	

तालिका १ : छिन्ताङ भाषाको संग्रह : संख्यात्मक

\ref	story_rabbit.047			
\ELANParticipant	SRW			
\tx	mande		aba	katha
\gw	mande		aba	katha
\mph	mand	-e	abo	katha
\mgl	be.over	-IND.PST	now	story
\lg	C	-C	C/N	N
\id	281	-1234	596	4505
\ps	vi	-gm	adv	n
\eng	Now the story is over.			
\nep	अब कथा सकियो ।			
\ed	NP/NR			
\dt	14/Sep/2010			

तस्विर २ : छिन्ताङ संग्रहमा रहेका विवरणहरूको एक झलक

२.३ कार्य विभाजनको प्रक्रिया

छिन्ताङ भाषाको संग्रह र शब्दकोष बाहेक, छिन्ताङ भाषा अनुसन्धान कार्यक्रमको अर्को महत्त्वपूर्ण पाटो भनेको यसको अर्ध-स्वचालित कार्य विभाजक प्रक्रिया पनि हो । यस प्रक्रियाका महत्त्वपूर्ण वस्तु भनेका सर्भर, Mercurial (एउटा भर्जन कोन्ट्रोल सिस्टम), एउटा FileMaker डेटाबेस, र एउटा गुगल मेल खाता हुन् । सबै फाइलहरू (मिडिया फाइल र अन्य फाइलहरू) ज्यूरिख विश्वविद्यालयको भाषा विज्ञान विभागको सर्भरमा राखिएका छन् । जब नयाँ फाइल सर्भरमा पठाइन्छ, त्यहाँ हुने भर्जन कोन्ट्रोल सिस्टमले राख्दछ, जसले गर्दा आफूलाई आवश्यक पर्दा जहिले पनि पुरानो फाइल पनि पाउन सकिन्छ । र लिप्यंतरण, उल्था र विश्लेषण लगाएतका सम्पूर्ण कार्यहरूका लागि कार्यसम्पादनसँगै स्वचालित रूपमा तीन अनुरूपका फोल्डरहरू बन्दछन् । जसले गर्दा फाइलहरूको चाडबाट निश्चित फाइलको पहिचान गरि निकाल्नमा मद्दत गर्दछ, जसले गर्दा फाइलहरू दोहरिने संभावना पनि रहँदैन । फाइलमेकर डेटाबेस सम्पूर्ण सेसनहरूको मुख्यगरी तीन प्रकारका सूचना दिन्छ:

- वर्णन : विषय वस्तुको विधा, स्रव्यदृष्य सामाग्रीको लम्बाई, शब्द संख्या, नमिलेका कुराहरूको सूची
- कार्य विभाजन : निश्चित फाइलमा काम हुँदै छ कि छैन, यदि काम हुँदै छ भने, वर्तमान समयमा त्यो फाइलमा को काम गर्दैछ
- कामको स्थिति : निश्चित सेसनको लिप्यंतरण, उल्था र विश्लेषणको काम के हुँदै छ, काम सकिएको छ कि छैन

कार्यको प्रगति विवरणलाई स्वचालित रूपमा नियन्त्रण गर्न र त्यसमा हुन सक्ने मानविय त्रुटिहरूलाई हटाउनको लागि एउटा गुगल इमेल एकाउन्ट बनाईएको छ जसले विषय वस्तु लेखिने ठाउँमा निश्चित कमान्ड दिइएमा मात्र स्विकार्दछ । सर्भर र डेटाबेसका बीचमा हुने सम्पूर्ण गतिविधीहरूलाई जस्तै कार्य विभाजन वा फाइल सर्भरमा हाल्ले सबै कार्य मुख्यतया इमेलबाट नै गरिन्छ । यस प्रक्रियाद्वारा जब कुनै पनि फाइल सर्भरमा चढाइन्छ, डेटाबेसमा रहेका यससँग सम्बन्धित सबै जानकारीहरू (जस्तै वर्णन, कार्यवितरण प्रक्रिया, कार्यको स्थिति) स्वचालित रूपमा अपडेट हुन्छन् ।

३ प्रकाशनहरू

हालसम्म छिन्ताङ तथा पुमा अभिलेखीकरण परियोजना र छिन्ताङ भाषा अनुसन्धान कार्यक्रम दुबैले गरि ४० भन्दा बढी प्रकाशन गरिसकेका छन् । यसमा अधिकांश प्रकाशनहरू वैज्ञानिक अनुसन्धानात्मक अनुरूपका छन् भने, केहि समाज एवं समुदायलाई लाभ हुने प्रकृतिका पनि छन् । वैज्ञानिक अनुसन्धानात्मक प्रकाशनले निम्न कुरामा जोड दिएका छन् :

- भाषा सिकाई प्रक्रिया
- वाक्य व्याकरण
- क्रियाको संयुज्यता, मुख्यगरी द्विकर्मक क्रियाहरू
- referential density

३.१ सामुदायिक प्रकाशनहरू

राई, लोकेन्द्र तेले. २०६३ वि.स. छिन्ताङ सँस्कृति र जालपा देवी काठमाडौं : छिन्ताङ र पुमा अभिलेखीकरण परियोजना.

राई, नोबल किशोर, मनोज राई, नेत्र प्रसाद पौड्याल, रोबर्ट शिकोव्स्क, बाल्थाजार बिकल, सबीने स्टोल, मार्टिन ग्यान्स्ले, गोमा बन्जाडे, इच्छा पूर्ण राई, तोया नाथ भट्ट, सेबास्टियान साउप्पे, रिखी माया राई, जनक कुमारी राई, लास कुमारी राई, दुर्गा बहादुर राई, गणेश राई, दयाराम राई, दुर्गा कुमारी राई, अनिता राई, चन्द्र कुमारी राई, शान्ति माया राई, रविन्द्र कुमार राई, जुडी पेटियु र टीको डिक्समायर. २०११. छिन्ताङ-नेपाली-अँग्रेजी शब्दकोश तथा व्याकरण. ललितपुर : छिन्ताङ भाषा अनुसन्धान कार्यक्रम.

शिकोव्स्क, रोबर्ट र कोरिने ब्रोमुन्ड. २०११. हाम्रो छिन्ताङको कबरा. ABC poster distributed in schools

Schikowski, Robert, and Diana Schackow. 2011. Chintang animal poster. Poster with animal names

३.२ किताबहरू

Lieven, Elena, and Sabine Stoll. In preparation. The communicative environment of children growing up in a Rai community of Eastern Nepal. Ms. Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Leipzig

Schikowski, Robert. 2013a. Chintang morphology. Ms. University of Zurich

३.३ शोधपत्रहरू

३.३.१ स्नातक शोधपत्रहरू

Prokopchuk, Joel. In preparation. Completive markers in Chintang. Bachelor's thesis, University of Zurich

Sanjuan, Marcel. In preparation. Ideophones in Chintang. Bachelor's thesis, University of Zurich

३.३.२ स्नातकोत्तर शोधपत्रहरू

Rai, Ichchha Purna. 2007. An outline of the Chintang Mundum/Ritual Language. Master's thesis, Tribhuvan University

Dirksmeyer, Tyko. 2008. Spatial Deixis in Chintang. Aspects of a Grammar of Space. Master's thesis, Universität Leipzig

Poppitz, Sindy. 2008. Kasus, Kasuskomposition und Adverbien im Chintang. Master's thesis, University of Leipzig

Kirsch, Nadine. 2009. Codewechsel zwischen Chintang und Nepali im frühen Spracherwerb: eine Untersuchung von 2- bis 4-jährigen Kindern. Master's thesis, University of Leipzig

Polkau, Claudia. 2009. The acquisition of aspect in Chintang and Italian. Master's thesis, University of Leipzig

Zakharko, Taras. 2009. Identification of syntactic patterns in large corpora and aspects of structure in Chintang child-surrounding speech. Master's thesis, University of Leipzig

Klein, Felix. 2010. Clause linkage constructions in Chintang. Master's thesis, University of Leipzig

Kuhn, Kristina. 2010. The Acquisition of Relative Clauses in Chintang. Master's thesis, University of Leipzig

Sauppe, Sebastian. 2010. Der Erwerb der Morphosyntax von Lokaldeixis im Chintang. Master's thesis, University of Leipzig

Kantak, Nicole. 2011. Die natürlichsprachige Umgebung, in der Kinder im Chintang aufwachsen. Master's thesis, University of Leipzig

Schneider, Sarah. 2011. The unmarked case in Chintang. Master's thesis, University of Leipzig

३.३.३ विद्यावारिधी शोधग्रन्थहरू

Schikowski, Robert. 2013c. Object-conditioned differential marking in Chintang and Nepali. Doctoral Dissertation, University of Zurich

Dirksmeyer, Tyko. In preparation. Information management in Chintang. Doctoral Dissertation, Max Planck Institute for Psycholinguistics, Nijmegen

Paudyal, Netra Prasad. In preparation. Aspects of Chintang syntax. Doctoral Dissertation, University of Zurich

Zakharko, Taras. In preparation. A corpus-based typology of clause linkage. Doctoral Dissertation, University of Zurich

३.४ लेखहरू

Gaenszle, Martin, Balthasar Bickel, Goma Banjade, Elena Lieven, Netra Paudyal, Arjun Rai, Ichchha P. Rai, Manoj Rai, Novel K. Rai, Vishnu S. Rai, Narayan P. Gautam (Sharma), and Sabine Stoll. 2005a. Research report: the Chintang and Puma Documentation Project (CPDP). *European Bulletin of Himalayan Research* 28:95--103

Gaenszle, Martin, Balthasar Bickel, Goma Banjade, Elena Lieven, Netra Paudyal, Ichchha P. Rai, Manoj Rai, Novel K. Rai, and Sabine Stoll. 2005b. Worshipping the king god: a preliminary analysis of Chintang ritual language in the invocation of Rajdeu. In *Contemporary issues in Nepalese linguistics*, ed. Yogendra P. Yadava, Govinda Bhattarai, Ram Raj Lohani, Balaram Prasain, and Krishna Parajuli, 33 -- 47. Kathmandu: Linguistic Society of Nepal

Noval Kishor Rai, Martin Gaenszle, Elena Lieven, Netra Prasad Paudyal, Ichchha Purna Rai, Balthasar Bickel, Manoj Rai, and Sabine Stoll. 2005. Triplication and ideophones in Chintang. In *Current issues in Nepalese linguistics*, ed. Yogendra P. Yadava, 205 -- 209. Kirtipur: Linguistic Society of Nepal

Bickel, Balthasar, Goma Banjade, Martin Gaenszle, Elena Lieven, Netra Paudyal, Ichchha Rai, Manoj Rai, Novel Kishor Rai, and Sabine Stoll. 2007. Free prefix ordering in Chintang. *Language* 83:43--73

Bickel, Balthasar. 2008a. On the scope of the referential hierarchy in the typology of grammatical relations. In *Case and grammatical relations: studies in honor of Bernard Comrie*, ed. Greville Corbett and Michael Noonan, 191--210. Amsterdam: John Benjamins

Bickel, Balthasar. 2008b. Verb agreement and epistemic marking: a typological journey from the Himalayas to the Caucasus. In *Chomologma, Demawend und Kasbek: Festschrift für Roland Bielmeier zu seinem 65. Geburtstag*, ed. Brigitte Huber, Marianne Volkart, and Paul Widmer, 1--14. Halle: International Institute for Tibetan and Buddhist Studies

Lieven, Elena, and Sabine Stoll. 2009. Language development. In *Handbook of cross-cultural developmental science*, ed. Marc H. Bornstein, 143--160. New York: Psychology Press

Rai, Ichchha Purna, Balthasar Bickel, Elena Lieven, Goma Banjade, Martin Gaenszle, Manoj Rai, Netra Prasad Paudyal, Novel Kishor Rai, Sabine Stoll, and Toya Nath Bhatta. 2009. *Mundum: a case study of Chintang ritual language*. In *Locality, history, memory: the making of the citizen in South Asia*, ed. Rila Mukherjee and M.N. Rajesh, 20--33. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing

Stoll, Sabine. 2009. Crosslinguistic approaches to language acquisition. In *The Cambridge handbook of child language*, ed. Edith L. Bavin, 89--104. Cambridge: Cambridge University Press

Stoll, Sabine, and Balthasar Bickel. 2009. How deep are differences in referential density? In *Crosslinguistic Approaches to the Psychology of Language*, ed. Jiansheng Guo, Elena Lieven, Nancy Budwig, Susan Ervin-Tripp, Keiko Nakamura, and Şeyda Özçalışkan, 543--555. New York: Psychology Press

Vorberg, Annegrit, Balthasar Bickel, Martin Gaenszle, Gereon Müller, Manoj Rai, Goma Banjade, Netra P. Paudyal, Toya Nath Bhatta, and Ichchha P. Rai. 2009. An optimality-theoretic analysis of binomials in Chintang ritual language. Ms. University of Leipzig

Bickel, Balthasar, Manoj Rai, Netra Paudyal, Goma Banjade, Toya Bhatta, Martin Gaenszle, Elena Lieven, Ichchha Rai, Novel Kishor Rai, and Sabine Stoll. 2010. The syntax of three-argument verbs in Chintang and Belhare (Southeastern Kiranti). In *Studies in ditransitive constructions*, ed. Andrej Malchukov, Martin Haspelmath, and Bernard Comrie. Berlin: Mouton de Gruyter

Bickel, Balthasar. 2010. Capturing particulars and universals in clause linkage: a multivariate analysis. In *Clause-hierarchy and clause-linking: the syntax and pragmatics interface*, ed. Isabelle Bril. Amsterdam: John Benjamins

- Gaenszle, Martin. 2010. Grammar in Ritual Speech: The Use of Binomials in Rai Invocations. In *Grammars and Morphologies of Ritual Practice in South Asia*, ed. Axel Michaels and Lucia Dolce, volume 1, 141--158. Wiesbaden: Harrassowitz
- Paudyal, Netra Prasad, Balthasar Bickel, Robert Schikowski, Sabine Stoll, Elena Lieven, Goma Banjade, Ichchha Purna Rai, Manoj Rai, Martin Gaenszle, Novel Kishor Rai, and Toya Nath Bhatta. 2010. Non-finite adverbial subordination in Chintang. *Nepalese Linguistics* 25:121--132
- Bickel, Balthasar. 2011. Multivariate typology and field linguistics: a case study on detransitivization in Kiranti (Sino-Tibetan). In *Proceedings of the 3rd Conference on Language Documentation and Linguistic Theory*
- Paudyal, Netra Prasad. 2011. Nominalization in Chintang. *Nepalese Linguistics* 26:116--129
- Bender, Emily, Robert Schikowski, and Balthasar Bickel. 2012. Deriving a Lexicon for a Precision Grammar from Language Documentation Resources: A Case Study of Chintang. In *Proceedings of the 24th International Conference on Computational Linguistics*
- Gaenszle, Martin. 2012. Where the waters dry up: the place of origin in Rai myth and ritual. In *Origins and migrations among Tibeto-Burman speakers of the extended eastern Himalaya*, ed. Toni Huber and Stuart Blackburn. Leiden: Brill
- Schikowski, Robert, Balthasar Bickel, and Netra Paudyal. Forthcoming. Flexible valency in Chintang. In *Valency Classes: a comparative Handbook*, ed. Bernard Comrie and Andrej Malchukov
- Stoll, Sabine, Balthasar Bickel, Elena Lieven, Goma Banjade, Toya Nath Bhatta, Martin Gaenszle, Netra P. Paudyal, Judith Pettigrew, Ichchha P. Rai, Manoj Rai, and Novel Kishore Rai. 2012. Nouns and verbs in Chintang: children's usage and surrounding adult speech. *Journal of Child Language* 39:284--321
- Gaenszle, Martin, Balthasar Bickel, Goma Banjade, Toya Nath Bhatta, Elena Lieven, Netra P. Paudyal, Judy Pettigrew, Ichchha P. Rai, Manoj Rai, and Sabine Stoll. 2013. Resisting the state in East Nepal: the "Chintang incident" of 1979 and the politics of commemoration. In *Revolution in Nepal*, ed. Marie Lecomte-Tilouine, 97--113. New Delhi: Oxford University Press India
- Lieven, Elena, and Sabine Stoll. 2013. Early communicative development in two cultures. *Human Development* 56:178--206
- Stoll, Sabine, and Balthasar Bickel. In press. The acquisition of ergative case in Chintang. In *The acquisition of ergativity*, ed. Edith Bavin and Sabine Stoll. Amsterdam: John Benjamins
- Stoll, Sabine, and Balthasar Bickel. 2012. How to measure frequency? Different ways of counting ergatives in Chintang (Tibeto-Burman, Nepal) and their implications. In *Potentials of language documentation: methods, analyses, utilization*, ed. Frank Seifart, Geoffrey Haig, Nikolaus Himmelmann, Dagmar Jung, Anna Margetts, Paul Trilsbeek, and Peter Wittenburg, 84--90. Manoa: University of Hawai'i Press

३.५ मौखिक प्रस्तुतिहरू

- Bickel, Balthasar. 2007. Alignment typology revisited: ditransitives in general and in Southeastern Kiranti. In *Conference on Ditransitive Constructions*
- Schikowski, Robert, Netra Paudyal, and Balthasar Bickel. 2010. Fluid transitivity in Chintang. In *Workshop on Valency Classes*. Leipzig
- Schikowski, Robert. 2010. Frame swapping in Chintang. In *16th Himalayan Languages Symposium*. London
- Schikowski, Robert. 2011. What (non-)finiteness predicts in Chintang. In *Finiteness in South Asian languages*. Tromsø

Schikowski, Robert, Balthasar Bickel, and Netra Paudyal. 2011. Dominant patterns in the valency of Chintang verbs. In *Conference on Valency Classes in the World's Languages*. Leipzig

Iemmolo, Giorgio, and Robert Schikowski. 2013. Differential object marking and differential object in-dexation. In *Differential Object Marking*. Tromsø

Schikowski, Robert. 2013b. Encoding of spatial relations in Chintang. In *Landscape through the Prism of Language*. Zurich

४ पृष्ठभूमि

४.१ समय र ठाउँहरू

छिन्ताङ भाषाका परियोजनाहरू बिगत दश वर्षदेखि चलिरहेका छन् । यसमा कार्यरत जनशक्ति विभिन्न ६ देशमा छरिएर रहेका छन् । यस कार्यको हालसम्मको समयतालिका यस प्रकार छ :

- २००४ : छिन्ताङ र पुमा अभिलेखीकरण परियोजनाको काठमाण्डु र धनकुटामा अफिस स्थापना गरिएको
- २००४-२००७ : बढी मात्रामा श्रव्यदृष्य सामग्री खिचिएको
- २००४-२०१२ : छिन्ताङ भाषाको सामग्री लिप्यंतरण गरिएको
- २००४-२०१३ : छिन्ताङ भाषाको सामग्री नेपाली र अँग्रेजीमा उल्था गरिएको
- २००५ देखि : छिन्ताङ भाषाको सामग्री रूप छुट्टाइएर विश्लेषण गरिएको
- २००६ : धनकुटामा रहेको छिन्ताङ भाषा अनुसन्धान केन्द्रको कक्ष बन्द गरिएको
- २०१३ : काठमाण्डु अवस्थित छिन्ताङ र पुमा अभिलेखीकरण परियोजना केन्द्र बन्द गरिएको

छिन्ताङ भाषाका सबै परियोजनाहरूको मुख्य कार्यक्षेत्र भनेको धनकुटा जिल्लाको छिन्ताङ गाउँ विकास समिति हो जहाँ मुख्यगरी छिन्ताङ भाषा नै बोलिन्छ । यसबाहेक निम्न स्थानहरूमा पनि छिन्ताङ भाषा अनुसन्धान सम्बन्धि कार्य सम्पन्न गरियो :

- नेपाल तथा एसियाली अनुसन्धान केन्द्र (सिनास), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाण्डु
- छिन्ताङ भाषा अनुसन्धान केन्द्र, यलम्बरचोक, धनकुटा
- Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, लाइप्चिग, जर्मनी
- लाइप्चिग विश्वविद्यालय, जर्मनी
- भिएन्ना विश्वविद्यालय, अस्ट्रिया
- ज्यूरिख विश्वविद्यालय, स्विजरलैंड
- Max Planck Institute for Psycholinguistics, नाइमेगन, नेदरलैंड्स

निम्न स्थानहरूमा सहयोगी रहे :

- वशिङ्टन विश्वविद्यालय, यु.एस.ए. : Emily Bender र वहाँको समूह (परियोजना Grammar Matrix)
- येना विश्वविद्यालय, जर्मनी : Volker Gast र वहाँको समूह (परियोजना Towards a corpus-based typology of clause linkage)
- एफुर्ट विश्वविद्यालय, जर्मनी : Christian Lehmann र वहाँको समूह (परियोजना Referentiality)
- Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, लाइप्चिग, जर्मनी : Frank Seifart र वहाँको समूह (परियोजना The relative frequencies of nouns, pronouns, and verbs cross-linguistically)

यी ठाउँहरूलाई नक्सामा यसरी देखाइएको छ । इन्टरनेटमा पनि हेर्नुहोस् <http://goo.gl/maps/5VGfL> ।

४.२ अनुसन्धान कर्ताहरू

विभिन्न समयमा गरि ६० जना भन्दा बढीले छिन्ताङ भाषाका परियोजनाहरूमा आबद्ध रहेर काम गरेका छन्। यसमा ठूलो सङ्ख्या नेपाली विद्यार्थीहरूको रह्यो जसलाई परियोजनाले काम गर्ने र सिक्ने अवसर प्रदान गर्‍यो। छिन्ताङ समुदायबाट ११ जनाले लिप्यंतरण गर्ने, नेपाली र अँग्रेजीमा उल्था गर्ने र कम्प्युटरमा डेटा राख्ने तालिम प्राप्त गरे र एकजनाले अनुसन्धान सहायकको रूपमा पनि काम गरे। परियोजनाले समुदायका कतिपय विद्यार्थीहरूलाई काठमाण्डु सम्म गई अध्ययनलाई निरन्तरता दिंदै काम गर्ने मौका पनि प्रदान गर्‍यो।

लाइप्चिग र ज्यूरिखमा अध्ययनरत धेरै विद्यार्थीहरूले पनि छिन्ताङ परियोजनाबाट लाभ लिन सके। यस परियोजनामा काम गर्ने सबैले यस्तो ठूलो अनुसन्धान परियोजना कसरी संचालन हुन्छ भन्ने कुराको जानकारी प्राप्त गर्नुका साथै केही विद्यार्थीहरूले छिन्ताङमा स्थलगत अनुगमन गर्ने मौका पनि प्राप्त गरे। निक्कै विद्यार्थीहरूले छिन्ताङ भाषामा संकलन गरिएका यथेष्ट सामाग्रीबाट भरपुर सिक्ने अवसर प्राप्त गरे, जसमा २ जनाले आफ्नो स्नातक तहको शोधपत्र र ११ जनाले स्नातकोत्तर तहको शोधपत्र पनि छिन्ताङ भाषाका सामाग्रीमा नै आधारित रहेर तयार गरेका छन्।

तालिका २ ले छिन्ताङ परियोजनाहरूमा शुरूवातका दिनदेखि हालसम्म काम गरेका अनुसन्धान कर्ता, विद्यार्थीहरू एवं प्राविधिकहरूको नामावली समेट्दछ। यहाँ दिइएको तह र कार्यस्थान वर्तमान समयसँग सम्बन्धित छ।

४.३ आर्थिक स्रोत

छिन्ताङ भाषाका सबै साना-ठूला कार्यक्रमहरू आपसमा अत्यान्तै नजिक रहेर काम गर्ने र यहाँका स्रोत-साधनहरूको मिलेर प्रयोग गर्ने गरेतापनि, तिनीहरूको आर्थिक स्रोत भने फरक-फरक रहेको छ। जुन निम्न लिखित छन् :

- Volkswagen foundation (DobeS programme, Dilthey fellowship)
- नेपाल तथा एसियाली अनुसन्धान केन्द्र (सिनास), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, काठमाण्डु
- लाइप्चिग विश्वविद्यालय
- भिएन्ना विश्वविद्यालय
- Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, लाइप्चिग
- European Science Foundation (EuroBABEL programme)
- ज्यूरिख विश्वविद्यालय
- Swiss National Foundation

नाम	अध्ययन	जिम्मेवारी	कार्य अवधि	कार्य स्थान
अनिरा राई	M.Ed.	transcription	2007 - 2011	Tribhuvan U
Anne Alexander	M.A.	annotation	2004 - 2007	MPI EVA Leipzig
Anne Wienholz	B.A.	glossing	2010 - 2012	U Leipzig
Annkathrin Wett	?	intern, annotation	2011	U Leipzig
Balthasar Bickel	Prof. Dr.	project leader, linguistics	2004 - now	U Zurich
चन्द्र कुमारी राई	SLC	transcription	2009 - 2011	Tribhuvan U
Claudia Polkau	M.A.	glossing	2008 - 2010	U Leipzig
दयाराम राई	M.A.	transcription, Nepali translation	2007 - 2013	Tribhuvan U
David Bürgin	Liz.	glossing	2011	U Zurich
Diana Schackow	M.A.	English translation	2009 - 2012	U Leipzig
दुर्गा बहादुर राई	M.Ed.	transcription, English translation	2007 - 2013	Tribhuvan U
दुर्गा कुमारी राई	B.Ed.	transcription	2007 - 2013	Tribhuvan U
Elena Lieven	Prof. Dr.	child language	2004 - 2009	MPI EVA Leipzig
Falko Berthold	M.A.	glossing	2006 - 2008	U Leipzig
Felix Klein	M.A.	glossing	2006 - 2010	U Leipzig
Florian Hintz	M.A.	intern, annotation	2011	U Leipzig
गणेश राई	B.A.	transcription	2009 - 2011	Tribhuvan U
गोमा बन्जाडे	M.A.	child language	2004 - 2008	Tribhuvan U
इच्छा पूर्ण राई	M.Ed.	ethnography, English translation	2004 - 2008, 2012 - 2013	Tribhuvan U
Jan Wohlgemuth	Dr.	workflow management	2010 - 2011	MPI Leipzig
जनक कुमारी राई	M.Ed.	transcription, Nepali translation, linguistic consultant	2004 - now	Tribhuvan U
Jenny Seeg	M.A.	workflow management	2007 - 2008	U Leipzig
Joel Prokopchuk	-	glossing	2011 - 2013	U Zurich
Joel Strassberg	-	glossing	2013 - now	U Zurich
Judy Pettigrew	Dr.	ethnography	2007 - 2008	U Leipzig
Kodjo Vissiennon	M.A.	glossing	2009 - 2011	U Leipzig
Kristin Wolter	M.A.	annotation	2008 - 2011	MPI EVA
Kristina Labs	M.A.	glossing, linguistic consultant	2006 - now	U Leipzig
लास कुमारी राई	M.Ed.	transcription, Nepali translation	2006 - 2013	Tribhuvan U
Laura Canedo	M.Sc.	glossing	2013 - now	U Zurich

तालिका २ : छिन्ताङ परियोजनामा हालसम्म काम गरेकाहरूको नामावली

नाम	अध्ययन	जिम्मेवारी	कार्य अवधि	कार्य स्थान
Lukas Wiget	PhD	web administrator	2011 - now	U Zurich
मनोज राई	M.Ed.	lexicon	2004 - 2008	Tribhuvan U
Marcel Sanjuan	-	glossing, training	2012 - now	U Zurich
Mark Turin	Dr.	ethnography	2007	U Leipzig
Martin Gaenszle	Prof. Dr.	ethnography	2004 - 2008	U Vienna
Mathias Zeiske	M.A.	annotation	2012 - jetzt	MPI EVA Leipzig
Michael Erlach	B.A.	glossing, annotation	2012 - now	U Zurich
नेत्र प्रसाद पौड्याल	M.A.	grammar/lexicon, English translation, glossing	2004 - 2010	Tribhuvan U
Nicole Lorenz	M.A.	annotation	2008 - 2013	MPI EVA Leipzig
Novel Kishore Rai	Prof. Dr.	linguistics, coordination	2004 - 2013	Tribhuvan U
Ozan Güllü	M.A.	scripting	2009 - 2011	U Leipzig
Petra Dietiker	B.A.	glossing	2011	U Zurich
रविन्द्र कुमार राई	B.A.	transcription, Nepali translation	2010 - 2013	Tribhuvan U
Rachel Weymuth	B.A.	glossing, annotation	2012 - now	U Zurich
रिबी माया राई	M.Ed.	transcription, Nepali translation, linguistic con- sultant	2004 - 2011	Tribhuvan U
Robert Schikowski	Dr. des.	PhD student, workflow management, linguistic consultant, training	2009 - now	U Zurich
Sabine Stoll	Dr.	child language	2004 - now	MPI EVA Leipzig
सन्तोष विमिरे	M.A.	English translation	2011 - 2013	Kathmandu
Sarah Bohl	M.A.	intern, annotation	2011	U Leipzig
Sarah Schneider	M.A.	glossing	2010 - 2011	U Leipzig
Saskia Wunder	B.A.	glossing	2010 - 2012	U Leipzig
Sebastian Sauppe	M.A.	glossing, training	2008 - 2011	U Leipzig, MPI Leipzig
शान्ति माया राई	SLC pass	transcription	2010 - 2011	Tribhuvan U
Shirin Hegetschweiler	B.A.	glossing	2012 - now	U Zurich
Silke Harbott	M.A.	annotation	2005 - 2009	MPI Leipzig
Sindy Poppitz	M.A.	glossing	2004 - 2006	U Leipzig
Sven Siegmund	M.A.	technical assistant, glossing	2004 - 2007	U Leipzig
Taras Zakharko	M.A.	technical assistant, PhD student	2006 - now	U Zürich
Tatjana Krämer	-	annotation	2010 - now	MPI EVA Leipzig

तालिका २ : छिन्ताङ-परियोजनामा हालसम्म काम गरेकाहरूको नामावली

नाम	अध्ययन	जिम्मेवारी	कार्य अवधि	कार्य स्थान
Toya Nath Bhatta	M.A.	grammar/lexicon	2007 - 2008	Tribhuvan U
Tyko Dirksmeyer	M.A.	PhD student	2004 - 2012	U Leipzig, MPI Nijmegen
Ulrike Kerrmann	B.A.	intern, annotation	2011	U Leipzig

तालिका २ : छिन्ताङ परियोजनामा हालसम्म काम गरेकाहरूको नामावली